

Rapportserie

06/2014

A faint, light-colored outline of a world map is visible in the background, centered on the Atlantic Ocean. A large, light blue diagonal shape, resembling a stylized 'S' or a large arrow, is overlaid on the map, pointing from the bottom left towards the top right.

Samarbeid med Japan i høyere utdanning:
Forutsetninger,
utfordringer og
muligheter

Utgiver: Senter for internasjonalisering av utdanning (SIU)
Februar 2014

Ansvarlig redaktør: Kjell G. Pettersen

Utarbeidet av: Else Kathrine Nesmoen, SIU

ISSN 1893-1065

ISBN 978-82-93017-39-4

Rapporten kan lastes ned fra www.siu.no

 Miljømerket trykksak 241 699 | Trykk: Bodoni

Forord

Senter for internasjonalisering av utdanning (SIU) er et kompetansesenter som skal bidra til å styrke kvaliteten i norsk utdanning. Som nasjonalt programkontor skal SIU samordne tiltak på nasjonalt nivå i samsvar med offisielle retningslinjer for politikken på feltet, og fremme internasjonalisering, kulturell kommunikasjon og internasjonal mobilitet på alle utdanningsnivå. SIU er organisert som et forvaltningsorgan under Kunnskapsdepartementet.

SIU skal bidra til å utvide og styrke kunnskapsgrunnlaget gjennom utredning, analyse og rådgivning. Formålet med dette er å gi myndigheter og utdanningssektoren bedre forutsetninger for utforming av politikk, tiltak og strategier.

Japan har lenge vært et etablert samarbeidsland innenfor forskning. Utdanningssamarbeid har så langt vært langt mer begrenset. Tradisjonelt har Japan blitt oppfattet som et lukket land. De siste årene har imidlertid internasjonalisering blitt sterkt vektlagt. Målet med denne rapporten er å styrke kunnskap og interesse for Japan som samarbeidsland.

Bergen, februar, 2014

Alf Rasmussen,

Direktør SIU

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	5
2	NASJONAL POLITIKK FOR HØYERE UTDANNING	5
2.1	STYRING OG AKTØRER	8
2.2	UTDANNINGSLØPET – STRUKTUR	9
3	INSTITUSJONSLANDSKAPET	10
3.1	INSTITUSJONSTYPER	10
3.2	KVALITET OG RELEVANS I HØYERE UTDANNING	12
3.3	FORHOLDET MELLOM FORSKING OG UTDANNING.....	13
4	INTERNASJONALT SAMARBEID	15
4.1	NASJONALE PRIORITERINGER FOR INTERNASJONALT SAMARBEID	15
4.2	STATUS FOR INTERNASJONALISERING	16
4.3	VIRKEMIDLER FOR INTERNASJONALISERING	17
4.4	INSTITUSJONELLE RAMMEBETINGELSER.....	19
5	UTDANNINGSSAMARBEID MED NORGE – STATUS OG MULIGHETER	20
5.1	STATUS.....	20
5.2	MULIGHETSROM	21
6	APPENDIKS: KILDER.....	23

1 Innledning

Japan er verdens tredje største økonomi, en av verdens tre største forskningsnasjoner og har felles forskningsinteresser¹ med Norge innen flere sentrale områder. Japan ble tatt opp som permanent observatør i Arktisk råd i 2013. University of Tokyo er Asias beste universitet, rangert som nr. 23 på Times Higher Education (THE) World University Ranking i 2013/14. Japan har fem universiteter på topp 200-listen til THE.

Forsknings- og teknologiavtalen mellom Norge og Japan har siden 2003 lagt til rette for økt samarbeid mellom norske og japanske forskere innen energi og miljø, matsikkerhet, avanserte materialer og nanoteknologi, polarforskning, romforskning og samarbeid om forskningsinfrastruktur i nordområdene. Den totale porteføljen i Forskningsrådet viser at Japan er det sjuende største partnerlandet til Norge.

Japan er ett av åtte satsingsland for kunnskapssamarbeid utenfor Europa. Den bilaterale dialogen mellom Norge og Japan de seinere årene har lagt mer vekt på utdanningssamarbeid, og det er et ønske fra begge land å få til mer av denne typen samarbeid.

Det er per i dag lite utdanningssamarbeid mellom Norge og Japan, utover det samarbeidet som Japan-miljøene ved Universitetet i Bergen (UiB), Universitetet i Oslo (UiO), Norges Handelshøyskole (NHH) og Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) representerer. Språk, kultur, undervisningspedagogikk og en annerledes semesterinndeling er barrierer for utdanningssamarbeid og mobilitet.

Japan står overfor en formidabel demografisk utfordring: Ungdomskullene synker raskt, og Japans befolkning er ventet å synke med en fjerdedel innen 2050. Japan svarer med å peke på internasjonalisering som et hovedverktøy for bedre kvalitet i utdanning og for økonomisk vekst. En ny offensiv satsing på *excellence*, engelskspråklige kurs, nedbygging av barrierer for mobilitet og virkemidler for internasjonalt utdannings- og forskningssamarbeid gir nye muligheter for å samarbeide med et land som hittil ofte har vært omtalt som innadvendt. For Norge som satser på en sterk kobling mellom forskning og utdanning, er det mye å hente på å finne de riktige partnerne innen prioriterte forskningsområder og videreutvikle disse relasjonene til å omfatte et institusjonelt forankret utdanningssamarbeid.

2 Nasjonal politikk for høyere utdanning

Japan har i etterkrigstiden satset mye på å nå alle med høyere utdanning, blant annet er det opprettet nasjonale universiteter i hvert av landets fylker. I dag har Japan en høyt utdannet befolkning. I 2011 hadde 46 prosent i aldersgruppen 25–64 år fullført høyere utdanning. Dette representerer en økning fra 34 prosent i 2000. Andelen med høyere utdanning i Japan er langt over OECD-gjennomsnittet på 32 prosent og rangerer Japan på tredje plass etter Canada og Israel.¹ Andelen av unge med høyere utdanning øker kraftig, og 59 prosent i aldersgruppen 25–34 år har i dag høyere utdanning, en økning på 11 prosentpoeng fra 2000. Dette er den nest høyeste andelen i OECD-landene, etter Korea, mens OECD-gjennomsnittet er på 39 prosent. Andelen som går videre til *graduate* nivå, er fortsatt relativt lav, selv om den har vært økende de siste årene.

¹ OECD 2013.

Japan bruker mer penger per student enn gjennomsnittet i OECD-landene, og særlig er forskjellen stor for høyere utdanning, der Japan bruker USD 16 015 per student, mens OECD-snittet er på USD 13 528. Mens det meste av utgiftene til grunn- og videreutdanning dekkes av det offentlige (93 prosent), dekkes størstedelen av utgiftene til høyere utdanning av private bidragsytere. I 2010 stod private for 65,6 prosent av de totale kostnadene til høyere utdanning, noe som er over dobbelt så mye som OECD-gjennomsnittet på 31,6 prosent, og representerer også en økning fra 61,5 prosent i 2000. Private husholdninger står for 79 prosent av de totale private utgiftene til høyere utdanning.

Offentlige utgifter til utdanning som andel av BNP er den laveste blant OECD-landene med sammenlignbare data: 3,6 prosent i 2010 sammenlignet med OECD-gjennomsnittet på 5,4 prosent.² Den offentlige satsingen på høyere utdanning er noe redusert, og særlig de nasjonale/offentlige universitetene har fått kuttet sine overføringer.³

Japans økonomiske stagnasjon har vart i mer enn tjue år, samtidig som andelen eldre er raskt voksende og landet har verdens nest laveste fødselsrate (7,31 fødsler per 1000 innbyggere, tilsvarende tall for Norge er 10,84). En rekke reformer i løpet av disse årene har tatt utgangspunkt i at utdanningssystemet har vært en del av årsaken til Japans stagnasjon, og dermed også en del av løsningen. I Japan, som så mange andre steder, er det en utbredt oppfatning at høyere utdanning er en vesentlig driver for økonomisk konkurranseevne i et samfunn som i økende grad er kunnskapsbasert. Dermed er det en viktig målsetting å heve kompetansen på arbeidskraften, bevare et globalt konkurransedyktig forskningsmiljø og å bedre kunnskapsoverføringen, særlig mellom universiteter og industrien.⁴

Økt autonomi og vekt på kvalitet

Universitetene har tradisjonelt vært underlagt sterk statlig styring, myndighetene har for eksempel fastsatt student-lærer-ratio, opptakskvoter, administrasjonsprosedyrer, bibliotekbeholdning og bygningsmasse. De siste tjue årene har det vært flere reformer som har hatt som mål å gi universitetene større frihet. En reform som ble iverksatt i 2004, var i særlig grad rettet mot de nasjonale universitetene, men noen av dens elementer er blitt gjort gjeldende for alle, også private. Dette gjelder særlig virkemidlene knyttet til kvalitetsheving og -kontroll.

De nasjonale universitetene var tidligere en del av utdanningsdepartementet, men ble i 2004 omorganisert som egne selskap. Myndighetenes målsetting var å øke universitetenes uavhengighet og autonomi, revitalisere utdanning og forskningsaktiviteter og på den måten gjøre universitetene mer unike og attraktive.⁵ 2004-reformen har gitt de nasjonale universitetene økt selvstendighet blant annet over personellressurser og økonomi, de ansatte er for eksempel ikke lenger embedsmenn med jobbgaranti og statsstyrte lønninger. En viktig, og omstridt, del av reformen er at universitetspresidenten er blitt tillagt mer makt. Mens presidenten tidligere ble valgt av og blant kollegiet, er presidentene nå mer å betrakte som en administrerende direktør valgt av og ansvarlig overfor et bredere sammensatt styre der majoriteten av medlemmene er eksterne. Dette er i tråd med utviklingen vi har sett i Europa de siste par tiårene. Det er fortsatt Utdannings- og forskningsdepartementet⁶ som

² OECD 2013.

³ MEXT 2012.

⁴ OECD 2009.

⁵ MEXT 2012.

⁶ Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology.

fastsetter nivået på skolepenger og opptakskvoter, og akademiske omorganiseringer på fakultets- eller programnivå må godkjennes av departementet.

Finansieringen av universitetene er også i endring. Overføringene fra staten reduseres med 1 prosent hvert år, og de får ikke lenger dekket eventuelle underskudd. Videre blir institusjonene nå oppfordret til å søke eksterne finansieringskilder i større grad enn tidligere. De nasjonale universitetenes andel av midler innhentet gjennom konkurranser og prioriterte ressursallokeringer økte fra 14 prosent til 29 prosent i perioden 2001–2009.⁷

Styrket utdanning på master- og doktorgradsnivå

Det har vært og er et mål å styrke utdanningen på master- og doktorgradsnivå både kvalitativt og kvantitativt, og det har vært en kraftig økning i antall *graduate schools*, *professional graduate schools* og studenter siden tidlig på nittitallet. Tradisjonelt har utdanning ut over bachelornivå vært sett på som en forberedelse til en karriere i academia, og næringslivet har foretrukket å rekruttere studenter med en bachelorgrad for å kunne videreutvikle dem etter egne behov. Et unntak er innen ingeniørfag, der næringslivet har etterspurt kandidater med mastergrad. Antall universiteter med en egen *graduate school* økte fra 385 til 569 i tidsrommet 1995 til 2005, og andelen av studenter som tar videre utdanning etter bachelorgraden, har økt fra 9 prosent til 12 prosent. I tillegg har antallet *professional graduate schools* økt kraftig etter 2003, da det ble introdusert et nytt juridisk rammeverk for denne typen institusjoner.⁸

Det er få som velger å ta en ph.d.-utdanning i Japan. Årsaker til dette er at doktorgradskandidater ikke har vært særlig etterspurt i arbeidslivet, og det er få økonomiske støtteordninger. De siste årene har det vært iverksatt flere tiltak for å øke karrieremulighetene for doktorgradskandidater, og i 2013-budsjettet er det satt av økte midler til lærer- og forskningsassistenter.⁹

Internasjonalisering nøkkel til vekst

Foreløpig siste reform ble lansert i juni 2013: En ny utdanningsreform skal bidra til å gjøre Japan til det mest innovasjonsvennlige landet i verden. Utdanningsreformen som kalles *Abeducation*, etter statsminister Shinzo Abe, har som mål å øke kvaliteten på utdanningen opp til internasjonal standard, og økt internasjonalisering trekkes nærmest frem som en «mirakelkur» for å få til dette. Internasjonalisering blir av regjeringen omtalt som en nødvendighet for at Japan skal tilpasse seg dagens globale verden og økonomi, både for å oppnå vekst og for å bidra til å løse globale utfordringer. Ambisjonen er klar; mer enn ti av Japans universiteter skal være blant de 100 beste i verden innen ti år. Et sentralt virkemiddel er altså økt internasjonalisering; universitetene skal åpnes mot omverdenen og tiltrekke seg utenlandske lærerkrefter og studenter. Universitetene skal også få mye større frihet, og myndighetene vil prioritere de nasjonale universitetene som forplikter seg til å bli verdensledende universiteter. Engelsk anerkjennes som verdensspråk, og det er et klart signal til universitetene om å legge til rette for undervisning på engelsk. Alle elever i videregående skole og studenter skal få mulighet til å studere i utlandet. For å få til dette må regjeringen satse på mer offentlig–privat samarbeid.

⁷ MEXT 2012.

⁸ Jones 2011.

⁹ Erawatch 2012.

Abeducation viderefører andre regjeringers planer og visjoner, men øker trykket på internasjonalisering. Om regjeringen evner å gjennomføre disse reformene, er for tidlig å si.

2.1 Styring og aktører

Utdannings- og forskningsdepartementet har ansvaret for utdanning og forskning, i tillegg til kultur og sport. Departementet har blant annet en avdeling for høyere utdanning (Higher Education Bureau) og en for private institusjoner. Avdelingen for høyere utdanning gir tillatelser til å etablere høyere utdanningsinstitusjoner og sikrer kvalitet gjennom evalueringer, støtter universitetsreformer og sikrer god profesjonsutdanning. Departementet har ansvar for nasjonale opptaksprøver som brukes av alle nasjonale universiteter, og noen private lån- og stipendordninger samt internasjonalisering.

Rådet for vitenskaps- og teknologipolitikk (Council of Science and Technology Policy – CSTP) planlegger og koordinerer utvikling av FoU-politikken på et overordnet plan. CSTP ledes av statsministeren og inkluderer i tillegg flere ministre, som utdanningsministeren og næringsministeren (Ministry of Economy, Trade and Industry (METI)), andre eksperter fra akademia og næringslivet. Rådet ble opprettet for å koordinere forskningsinnsatsen, men har foreløpig ikke levd opp til forventningene og ble utvidet i 2013. Det er ventet flere endringer knyttet til kapasiteten og styringsevnen til organet fremover.

I tillegg til Utdannings- og forskningsdepartementet har Næringsdepartementet og noen andre departementer egne satsinger innen forskning. Innen vitenskap og teknologi er MEXT og METI de viktigste aktørene og står for henholdsvis 64,8 prosent og 14,3 prosent av myndighetenes utgifter til forskning.¹⁰

Japan har tre nøkkelinstitusjoner for forskningsfinansiering. The New Energy and Industrial Technology Development Organization (NEDO) er en frittstående institusjon med relasjon til det japanske næringsdepartementet (METI). Japan Science and Technology Agency (JST) og The Japan Society for the Promotion of Science (JSPS) er begge underlagt det japanske utdannings- og forskningsdepartementet.

Japan Society for the Promotion of Science (JSPS)¹¹ støtter internasjonalt forskningssamarbeid og samarbeid mellom akademiske institusjoner og industri. Det pågående kvalitetsforbedringsarbeidet ved universitetene, eksellensesatsingen og programmer som 'Global 30 plus' (som vil bli omtalt senere), er alle administrert av JSPS. JSPS står bak flere bilaterale fellesutlysninger av midler til forskning (og delvis utdanningssamarbeid).¹² Forskningsrådet samarbeider med JSPS om utlysning av stipendmidler til forskere. JSPS er tilsynelatende den av forskningsaktørene som er tettest koblet mot utdanningsfeltet.

The Japan Student Services Organisation (JASSO) er en statlig organisasjon som blant annet har ansvar for stipendprogrammer, studielånsordningen og promotering av Japan som studieland. Siden 2002 har JASSO organisert opptaksprøver for utenlandske studenter (Examination for Japanese Uni-

¹⁰ Erawatch 2012.

¹¹ JSPS omtales her fordi den også arbeider med høyere utdanning. For mer informasjon om forskningspolitikk og aktører, se Forskningsrådets *Landpolicy* for Japan som ventes offentliggjort i april 2014.

¹² Eksempelvis *Joint Japan–Sweden Research Collaboration* som har som målsetting å styrke svensk og japansk forskning og høyere utdanning med *Stiftelsen för internationalisering av högre utbildning och forskning*, STINT. Stint.se

versity Admission for International Students). JASSO samarbeider med høyere utdanningsinstitusjoner for å løse utfordringer knyttet til studentvelferd og lignende, som ikke kan løses på institusjonsnivå. JASSO lyser ikke ut midler til utdanningssamarbeid.

Japan Network for International Education (JAFSA) er en medlemsorganisasjon for universitetsansatte og administrativt personale ved høyere utdanningsinstitusjoner. Noen få utenlandske organisasjoner er også medlemmer, som f.eks. British Council. JAFSA promoterer også høyere utdanning i Japan og er aktiv på arenaer som Association of International Educators (NAFSA) og European Association for International Education (EAIE). Dermed er ansvars- og rollefordelingen mellom JAFSA og JASSO ikke helt tydelig, og begge organisasjonene kan være relevante samarbeidspartnere for SIU.

National Institution for Academic Degrees and University Evaluation (NIAD UE) er en av tre institusjoner som evaluerer høyere utdanningsinstitusjoner i Japan, tilsvarende NOKUT i Norge.

2.2 Utdanningsløpet – struktur

Høyere utdanning i Japan starter etter gjennomført 12-årig grunnutdanning (6+3+3). Ni års skolegang er obligatorisk og finansiert av det offentlige (93 prosent tar offentlig grunnutdanning). Om lag tre fjerdedeler av elevene i videregående opplæring fortsetter med høyere utdanning, noe som er litt høyere enn OECD-gjennomsnittet.¹³

Oversikten under viser de ulike gradene som tilbys av de ulike høyere utdanningsinstitusjonene, samt normert tidsløp for de ulike gradene.

Tabell 1 Grader og normert studietid

	Institution	Degree	Years
Academic degrees ¹⁴	University	Bachelor's degree	4
	Graduate school	Master's degree	2
		Ph.D.	3–4
		Professional degree	2
	Junior College	Associate's degree	2–3
Degrees	College of technology	Associate's degree	5
	Specialized school	Specialist's degree	2–3
		High-level specialists' s degree	4

Kilde: MEXT.

Universitetsutdanning innen medisin-, odontologi- og veterinærstudiet tar seks år. For disse fagene er doktorgradsprogrammene normalt fireårige, ellers er ph.d.-utdanningen treårig etter en mastergrad (kan også tas som femårig direkte fra bachelor).

Opptak til universitetet fungerer på flere ulike måter. Hvert år avholdes en nasjonal opptakseksamen, og universitetene kan ta opp studenter basert på denne. Imidlertid har de fleste egne opptaksprøver og intervjuer i tillegg. Mange private universiteter praktiserer det såkalte *heissystemet*, som går ut på

¹³ OECD 2013.

¹⁴ På lavere grad er normert tid for medisin-, tannlege-, farmasi- og veterinærutdanningen seks år. En doktorgrad basert på disse utdannelsene er fire år.

at et universitet er knyttet opp mot en videregående skole, eller selv driver egne videregående skoler, ungdoms- og barneskoler, og i noen få tilfeller barnehager. Et vitnemål fra en slik tilknyttet videregående skole vil nærmest automatisk gi opptak til universitetet.¹⁵ *Heissystemet* mister trolig en del av sin verdi nå når søkertallene til høyere utdanning går ned, og det i større grad blir kamp om studentene.

Både nasjonale, offentlige regionale og private institusjoner tar skolepenger. Utdannings- og forskningsdepartementet fastsetter en øvre grense for de nasjonale universitetene, og de private holder seg vanligvis innenfor samme ramme.¹⁶

3 Institusjonslandskapet

3.1 Institusjonstyper

Japan har et diversifisert og til dels kjønnsdelt utdanningssystem. Denne rapporten konsentrerer seg om universitetene, der samarbeidspotensialet for norske aktører er størst, men høyere utdanning har en rekke andre typer institusjoner:

- **Universities** – nasjonale, offentlige og private.
- **Colleges of technology** – tilbyr femårig yrkesrettet utdanning for elever som kommer rett fra ungdomsskole, de to siste årene regnes som høyere utdanning.
- **Junior Colleges** – tilbyr to- til treårig høyere utdanning. Studentene rekrutteres fra videregående skoler. Studenter som uteksamineres fra junior colleges, oppnår en *Associate Degree*.
- **Professional training colleges** – tilbyr yrkesrettet og spesialisert teknisk utdanning til studenter som kommer rett fra grunnskole eller fra videregående skole.
- **Graduate schools** – universitetene kan etablere graduate schools, som tilbyr master, ph.d- og/eller profesjonsstudier (jus, økonomi, osv.).

I 2011 var det 1 224 høyere utdanningsinstitusjoner i Japan, fordelt på nasjonale (137), andre offentlige (122) og private (965), se tabell 2. Det er etablert nasjonale universiteter (86) i hvert fylke. Disse er etablert som et resultat av en målrettet politikk for å øke tilgangen til høyere utdanning. Det er også opprettet offentlige universiteter (95) finansiert av fylker eller kommuner. De private universitetene (599) utgjør 80 prosent av antall universiteter og utdanner om lag 80 prosent av studentene.

Det er stor variasjon innen, ikke bare mellom, de nasjonale, lokale og private institusjonene. Selv innen de offentlig finansierte institusjonene er det stor variasjon i antall studenter, økonomi og oppdrag. De sju historisk keiserlige universitetene (Tokyo, Kyoto, Tohoku, Osaka, Kyushu, Hokkaido og Nagoya) er forskningsintensive breddeuniversiteter, andre offentlige institusjoner spiller en viktig rolle for å kunne tilby utdanning i alle regioner. De nasjonale universitetene er dominerende innen forskning, men også her er bildet mer nyansert. Flere private universiteter har utviklet en viktig rolle som forskningsaktør, særlig innen humaniora og samfunnsfag.

¹⁵ Vaage 2004.

¹⁶ OECD 2009.

Tabell 2 Japans høyere utdanningsinstitusjoner i 2011

	Total	University	Of total University with grad.school	Junior colleges	Colleges of technology
National	137	86	86	0	51
Public	122	95	75	24	3
Private	965	599	457	363	3
Total	1224	780	681	387	57

Kilde: FY2011 Quick Report of School Basic Survey.

Andelen av 18-åringer som tas opp ved universiteter og junior colleges, har økt jevnt siden andre verdenskrig, til å omfatte over 50 prosent i dag. Hvis vi tar med studenter i *colleges of technology*, er den totale andelen over 70 prosent. I 2011 var det om lag 3,2 millioner studenter ved de drøyt 1 200 høyere utdanningsinstitusjonene, se fordeling i tabell 3. Imidlertid falt antallet nye studenter i høyere utdanning i 2011/12 som et resultat av synkende ungdomskull. Dette innebærer at nesten alle som vil, får tilgang til høyere utdanningsinstitusjoner. En undersøkelse gjennomført av The Promotion and Mutual Aid Corporation for Private Schools of Japan (2012) viste at 45,8 prosent av private universiteter og 69,7 prosent av private junior colleges ikke klarte å rekruttere forventet antall av nye studenter.¹⁷ Denne utviklingen, som vil forsterkes i årene fremover, vil måtte føre til sammenslåinger og et bortfall av institusjoner.

Tabell 3 Antall studenter fordelt på utdanningstype

Category	Total	Graduate schools	Universities (undergraduate)	Junior colleges	Higher technical colleges*	Correspondence education
National	628 148	157 864	450 834	0	19 450	0
Public	150 589	16 463	124 502	8 159	1 465	0
Private	2 421 462	98 124	1 994 380	136 886	763	191 309
Total	3 200 199	272 451	2 569 716	145 045	21 678	191 309

Kilde: FY2011 Quick Report of School Basic Survey.

*4th and 5th years

Kvinner er svakere representert enn menn i høyere utdanning totalt, og er underrepresentert i hele det høyere utdanningssystemet (44,9 prosent), men særlig i *graduate schools* (30,7 prosent) og ved tekniske høyskoler (15,6 prosent). Kvinner er sterkt representert i junior colleges, altså toårige utdanninger. Dette henger tett sammen med det tradisjonelle rekrutteringsmønsteret i arbeidslivet, som har gått ut på å ansette kvinner med kortere utdanning til støttefunksjoner, mens menn med lengre utdanning blir satset på og sett på som lederemner.¹⁸ Denne utviklingen er i endring, særlig etter en lovendring i 1986 som forbyr forskjellsbehandling av kjønn. Nå velger kvinner i større grad lengre utdannelser enn tidligere. Den typiske studenten i Japan i dag tar en fireårig universitetsutdanning og er opptatt av å gjøre seg relevant for arbeidsmarkedet.

¹⁷ Tsuruta 2006.

¹⁸ Yonezawa, Akiyoshi and Terri Kim 2008.

3.2 Kvalitet og relevans i høyere utdanning

University of Tokyo er rangert som Asias beste universitet, nr. 23 på THE-rangeringen i 2013–14. Japan har fem universiteter blant de 200 beste på THE-rangeringen,¹⁹ i 2005 var tallet ti. Dette er langt høyere enn Norge som på samme rangeringen har UiO som beste universitet rangert som 185, men sett i forhold til Japans størrelse og økonomi kunne man forventet at flere japanske institusjoner var rangert høyere. Det er de sju tidligere keiserlige universitetene som ble grunnlagt mellom 1877 og 1939,²⁰ som fortsatt gjør det best sammen med noen få andre institusjoner. Relativt lav siteringsgrad og lite internasjonalisering er årsaker som medvirker til at de japanske institusjonene ikke gjør det bedre på disse rangeringene. Lav siteringsgrad skyldes delvis at det er vanlig å publisere på japansk, men Erawatch konkluderer i sin landrapport om Japan for 2011 at både publisering og sitering ser ut til å være synkende.²¹

Det finnes en rekke rangeringer av høyere utdanningsinstitusjoner i Japan, og disse er veldig viktige når unge skal velge utdanningsinstitusjon. Det er svært hard konkurranse for å komme inn på de beste institusjonene, selv om den demografiske utviklingen gjør at det etter hvert er blitt noe lettere å komme inn. Universitetene fungerer i stor grad fortsatt som en silingsmekanisme til arbeidslivet. Det er essensielt å komme inn på et godt universitet, og er du først inne, er ofte prestasjonene gjennom universitetsårene mindre viktige. Dermed kan studieårene ved universitetene være langt mindre intense og konkurransepregede enn årene forut.

Det har vært en oppfatning at når en student blir tatt opp ved et universitet, har institusjonen en forpliktelse til å uteksaminere studentene,²² noe som kan tyde på en mangel på kvalitetskrav. Andelen som gjennomfører studiene sine er 93 prosent, og betydelig høyere enn i OECD-landene for øvrig der gjennomsnittet er 60 prosent. En av utfordringene ved japanske høyere utdanningsinstitusjoner er at den pedagogiske tilnærmingen som ofte brukes ikke er i tråd med internasjonalt etablert beste praksis.²³ I japansk skole er pugging sentralt (og trolig er en medvirkende årsak til sterke resultater i PISA-undersøkelsene), og i en årrekke har det vært jobbet med å endre undervisningen til i større grad å stimulere til kritisk tenkning og selvstendig utvikling i hele utdanningsløpet.

En rekke initiativ er iverksatt av myndighetene for å bedre undervisningen ved japanske universiteter. Mange av disse er organisert under paraplyen *Support for university reform enhancing the quality of university education and research*. Det kommer i økende grad politiske signaler som går ut på å styrke de beste universitetene. Det største av disse tiltakene er programmet for å etablere *Centers of Excellence*, som skal øke kvaliteten i utdanning og forskning, som ble etablert i 2002. Programmet støtter etableringen av utdannings- og forskningscentre av *global excellence* for å heve den internasjonale konkurransekraften til japanske universiteter, og retter seg særlig mot å utdanne unge forskere i verdensklasse. Tildelingene er femårige, og støtten varierer fra 50 til 300 millioner yen per år. De årlige utlysningene av midler har tatt for seg ulike tematiske felt, for eksempel miljø- og biovitenskap, kjemi og matematikk.

¹⁹ Disse er foruten University of Tokyo (23); Kyoto University (52), Tokyo Institute of Technology (125), Osaka University (144)

²⁰ Hokkaido University, Kyoto University, Kyushu University, Nagoya University, Osaka University, Tohoku University, University of Tokyo.

²¹ Erawatch 2011.

²² Jones 2011.

Et av elementene i universitetsreformen av 2004 er intensivt arbeid med kvalitetskontroll. Hver institusjon skal evalueres minst én gang hvert sjuende år. Antall institusjoner som bruker en standardisert karakterskala (GPA) for å evaluere studenter øker, det samme gjør institusjoner som tar i bruk studentevaluering av lærerne.²⁴ Fra 2011 er det et krav at utdanningsinstitusjonene gjør mer informasjon om institusjonen tilgjengelig for potensielle søkere, slik at de bedre skal kunne vurdere kvaliteten på tilbudet.²⁵

3.3 Forholdet mellom forskning og utdanning

I Japan er utdanningssektoren en mindre sentral forskningsaktør enn i sammenlignbare land. Derimot har Japan et av verdens mest forskningsintensive næringsliv. Denne sektoren står for om lag 75 prosent av utgiftene, tilsvarende andel i EU er om lag 50 prosent. Universitetssektoren står for om lag seks prosent av utgiftene til forskning. I 2010 var om lag 74 prosent av Japans forskere ansatt i næringslivet, 20 prosent ved universitetene, 5 prosent i offentlige organisasjoner og 1 prosent i ideelle organisasjoner.²⁶ Dette er et mønster som avviker betydelig fra det vi ser i EU27 (2009) der 45,0 prosent er ansatt i næringslivet, 41,1 prosent ved universiteter og colleges, 12,6 prosent i offentlige organisasjoner og 1,3 prosent i ideelle organisasjoner.²⁷

Japan har en rekke offentlige forskningsinstitutter, som tidlig på 2000-tallet ble omorganisert fra å være direkte underlagt ulike departementer, til å bli *Independent Administrative Institutions (IAIs)*. I 2011 var det 104 slike forskningsinstitutter i Japan, 18 av dem er finansiert med midler fra Utdannings- og forskningsdepartementet.

Utdanningsinstitusjonene er den viktigste aktøren innen grunnforskning. Andelen av forskningsmidlene som gikk til grunnforskning, var 15 prosent i 2009, og av dette stod universiteter og colleges for 51,3 prosent. Samtidig er andelen av forskningsmidler som kommer fra næringslivet til universitetene, lavt i Japan, 2–3 prosent, sammenlignet med Tyskland og Sør-Korea der andelen er 12–15 prosent.²⁸

Andelen kvinnelige forskere ligger på 13,8 prosent, men andelen er økende. Til sammenligning er andelen 33 prosent i Europa og 46 prosent i Norge.²⁹ Andelen kvinner er særlig lav i industri/næringsliv, og flest jobber i utdanningssektoren, der andelen kvinner er 23,9 prosent.³⁰

Et av de svakere punktene i det japanske forsknings- og innovasjonssystemet er graden av internasjonalisering. Dette gjelder for eksempel deltakelse i internasjonale prosjekter og mobilitet. Det er en rekke initiativ og programmer som har som mål å endre dette, uten at disse så langt har hatt stor effekt.³¹ Imidlertid ser det ut til at det samarbeidet som finnes, er sterkt når det finner sted, som i tilfellet med europeiske partnere. Dette samarbeidet ser ut til å øke og vil sannsynligvis øke mer nå når EU og Japan har signert en forsknings- og teknologiavtale. Under fire prosent av forskerne i Japan har utenlandsk opprinnelse, men myndighetene har satt seg

²⁴ OECD 2009

²⁵ Jones 2011

²⁶ NISTEP 2011.

²⁷ Erawatch 2012.

²⁸ NISTEP 2011.

²⁹ European Commission 2013.

³⁰ NISTEP 2011.

³¹ Erawatch 2012.

svært ambisiøse mål for å endre på dette, og vil ha andelen opp til 20 prosent innen 2020 og 30 prosent innen 2030. En omlegging av immigrasjonsreglene for blant annet forskere ble iverksatt i 2012, og det blir interessant å se hvilken effekt denne forenklingen vil få.

Forskerutdanning

Tradisjonelt er det få som tar doktorgradsutdanning i Japan, og siden tidlig på 1990-tallet har myndighetene jobbet med å snu utviklingen, ved å heve kvaliteten på utdanningen, øke stipendmulighetene og gjennom å åpne nye karrieremuligheter innen akademien. Opptak til doktorgradsprogrammer økte fra tidlig nittitallet frem til i dag, med en foreløpig topp i 2003. Om lag 16 000 nye ph.d.-studenter ble tatt opp i 2012. Omkring to tredeler av disse er tatt opp ved nasjonale universiteter. Medisin (35 prosent) og ingeniørfag (19 prosent) er de største disiplinene.³² De fleste doktorgradskandidatene ved private universiteter finner vi innen medisin og humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag. Instituttsektoren spiller en sentral rolle i utdanningen av ph.d.-kandidater. En rekke universiteter har tette bånd til forskningsinstitusjoner, og ph.d.-kandidater har gjerne prosjekter og veiledere knyttet til disse.

Som tidligere nevnt er det en prioritet i Japan å bedre forskerutdanningen, det er satt i gang flere tiltak for å få til dette, og i budsjettet for 2013 er det satt av midler til å bedre karrieremulighetene for doktorgradskandidatene. OECD hevder at det er en kvalitetsutvikling i doktorgradsutdanningen i Japan, bort fra et system der studenten arbeider veldig nært knyttet opp til professorens forskningsprogram og til et studium som er basert på beste praksis internasjonalt.³³ Hvor langt denne prosessen har kommet, er vanskelig å bringe på det rene innenfor denne rapportens rammer.

Kunnskapstriangelet

Begrepet «kunnskapstriangel» brukes ikke i Japan, og interaksjonen mellom utdanning, forskning og innovasjon beskrives som svak.³⁴ Imidlertid er ambisjonen at en bedre kobling av næringsliv, akademien og myndigheter skal gjøre Japan til det mest innovasjonsvennlige landet i verden.³⁵ Et grep for å nå dette målet er bedre koordinering av forskningsinnsatsen som skjer ved universiteter, i forskningsinstitutter og bedrifter gjennom en styrking av The Council for Science and Technology Policy (CSTP). Det er videre et behov for å gjøre høyere utdanning mer yrkesrelevant. I en OECD-undersøkelse fra 2012 svarte halvparten av japanske nyutdannede at de ikke har nytte av utdannelsen sin i jobben, noe som er dobbelt så stor andel som for nyutdannede i EU-landene.³⁶

Flere offentlige strategier vil styrke nettverk mellom industri og universitetene, eksempelvis vil gjeldende forskningsplan (The 4th Basic Plan) utvikle sentre for åpen innovasjon, bygge opp regionale innovasjonssystemer og bruke reguleringer og institusjoner for å fremme innovasjon. Flere reformer er introdusert for å formalisere prosesser for industri og universitetssamarbeid, støttet av Utdannings- og forskningsdepartementet og Næringsdepartementet. Indikatorer antyder at samarbeidet er økende, men det er fortsatt begrenset samarbeid mellom de ulike aktørene. Næringslivets bidrag til forskning ved universitetene er noe økende, men fortsatt lavere enn for ek-

³² NISTEP 2011.

³³ OECD 2009.

³⁴ Erawatch 2012.

³⁵ MEXT 2013.

³⁶ Erawatch 2012

sempel i EU.³⁷ Næringsdepartementet driver flere programmer innen entreprenørskap, og i budsjettet for 2013 har de inkludert midler for å støtte praksisplasser for ph.d.-studenter innen naturvitenskap og ingeniørfag. I tillegg har også 250 universiteter implementert kurs som skal øke entreprenørskap blant annet gjennom praksisutplassering og bedriftsbesøk.³⁸

4 Internasjonalt samarbeid

4.1 Nasjonale prioriteringer for internasjonalt samarbeid

Japans utdanningssektor har vært preget av liten grad av internasjonalisering. Rundt 1980 var det svært få utenlandske studenter og lærere i Japan, få japanere dro utenlands for å studere, og reguleringer vanskeliggjorde utenlandske utdanningsinstitusjoners mulighet til å etablere seg i Japan. Internasjonalt utdanningssamarbeid har vært konsentrert om å rekruttere innreisende studenter. Noe av samarbeidet har tradisjonelt vært begrunnet bistandspolitisk gjennom stipendprogrammer og andre samarbeidsprogrammer administrert av Japan International Cooperation Agency (JICA). Meget lite bruk av engelsk i undervisningen, lite innvandringsvennlig byråkrati, akademisk år fra april til mars og en kultur som ikke har vært spesielt åpen for utlendinger, har vært trukket frem som hindre for internasjonalisering.

Fra 1983 har det vært et uttalt politisk mål å øke det internasjonale samarbeidet innen utdanning. «*The Nakasone Plan*» som ble presentert det året, og som var kalt opp etter den daværende statsministeren, satte som mål å øke antallet internasjonale studenter i Japan fra 10 000 til 100 000 ved årtusenskiftet. Målet ble nådd i 2003, og nå er økt bevissthet rundt kvalitet og institusjonelle strategier for internasjonalisering blitt mer fremtredende.³⁹ *The Basic Plan for the promotion of Education* (2008) definerte internasjonalisering av universitetene som en prioritet. Planen satte som mål å rekruttere 300 000 innreisende studenter, og det ble iverksatt tiltak for å promotere Japan som studie-land og bygge ned hindre for internasjonalisering. Det er gjort tiltak for å forenkle adgang for internasjonale studenter og fremme internasjonalisering ved universitetene gjennom å etablere flere kurs/grader på engelsk, opprette internasjonale kontor ved universitetene, fremme doble grader og så videre. Etterfølgende regjeringer har videreført denne politikken, og den sittende regjeringen øker satsingen på å få japanske studenter til å studere i utlandet. Statsminister Abe har i 2013 uttalt at alle studenter som ønsker å studere i utlandet, skal få mulighet til det. Denne regjeringens mål er å doble antallet som studerer i utlandet, fra 60 000 til 120 000, samtidig som målet om 300 000 innkomne studenter som ble satt i 2008, opprettholdes. Regjeringen Abe satser på å øke antall tilgjengelige stipender for studentmobilitet blant annet gjennom et samarbeid med private institusjoner. Det gjenstår å se om regjeringen har mulighet til å finansiere de mange tiltakene i tilstrekkelig grad for at de får effekt.

Siden internasjonalisering av utdanningssektoren er et svært viktig middel for å få til ny økonomisk vekst i Japan, er det fortsatt stor vekt på å rekruttere innkomne studenter til Japan. Samtidig har Japan i økende grad blitt opptatt av at også japanske studenter bør studere i utlandet. Størstedelen av de innkomne studentene er helgradsstudenter på lavere nivå, noe som er viktig for de mange

³⁷ ibid.

³⁸ Ibid.

³⁹ Tsuruta 2013.

private institusjonene i Japan som opplever reduserte søkertall fra japanske studenter. Imidlertid prioriterer myndighetene de gode studentene på høyere nivå, som kan bidra til økt kvalitet i utdanningen. I 2004 var for eksempel nær 80 prosent av de utenlandske studentene som fikk stipend, på master- eller ph.d.-nivå.⁴⁰

USA og Kina er Japans største handelspartnere og viktige samarbeidspartnere innen forskning og utdanning. Japan har forskningsavtaler med en rekke land, og klare geografiske prioriteringer er ikke så lett å få øye på. På utdanningsområdet ser det imidlertid ut som om det er en tendens i retning av økt regionalt samarbeid. Japan var en av initiativtakerne til det som begynte som et samarbeid med Kina og Korea for å binde regionen tettere sammen ved hjelp av økt samarbeid om utdanning (se omtale av CAMPUS Asia i kapittel 4.3.). Dette samarbeidet har økt i omfang og omfatter nå sju land som arbeider for et felles utdanningsområde i regionen (Higher Education Area). Her er studentmobilitet en bærebjelke, men det satses også på andre former for utdanningssamarbeid i form av institusjonelle samarbeidsprosjekter. Det er satt i gang en studie som skal se på mulighetene for overføring av studiepoeng i hele regionen.⁴¹ Et annet eksempel på at Japan satser i regionen, er de seinere års opprettelse av en rekke kontorer for studentrekruttering i nabolandene.

4.2 Status for internasjonalisering

Antall internasjonale studenter i Japan har økt kraftig siden landet startet å markedsføre sine høyere utdanningsinstitusjoner internasjonalt i 1983. Utviklingen var særlig god mellom 1998 og 2010, da en foreløpig topp ble nådd med 141 774 internasjonale studenter.⁴² I 2012 var det 137 756 internasjonale studenter i Japan. Den typiske internasjonale studenten i Japan er en selvfinansiert gradsstudent på lavere nivå, fra Asia, som tar utdanningen sin på japansk.

Over 90 prosent av de internasjonale studentene er selvfinansierte, og i 2012 var 6,2 prosent av de internasjonale studentene finansiert av japanske myndigheter. Nesten alle studentene kommer fra naboland i Asia (93 prosent), og flest studenter kommer fra Kina (63 prosent) og Sør-Korea (12 prosent).⁴³ Japan er den mest populære destinasjonen for kinesiske studenter etter USA.

Antall utvekslingsstudenter som kommer til Japan, er relativt lavt, 11 146 i 2011, og den geografiske fordelingen av disse er noe annerledes enn for gradsstudentene. Studenter fra Kina og Sør-Korea utgjør fortsatt de største gruppene, men land utenfor Asia kommer noe høyere på listen. 12,6 prosent av de internasjonale utvekslingsstudentene kommer fra USA, og land som Frankrike og Tyskland er også synlige i statistikken med rundt 4 prosent av utvekslingsstudentene.

Andelen internasjonale studenter i Japan i forhold til antall studenter i høyere utdanning i Japan var i 2011 3,7 prosent, mens OECD-gjennomsnittet er 8,0 prosent. På høyere utdanningsnivåer er andelen større, blant nye registrerte studenter i 2012 utgjorde internasjonale studenter 10,1 prosent på masterkurs, 14,5 prosent på ph.d-kurs og 5,2 prosent innen profesjonsstudier.⁴⁴

⁴⁰ OECD 2009.

⁴¹ NIAD.

⁴² "International student" on this survey is defined as a student from a foreign country who is receiving education at any Japanese university, graduate school, junior college, college of technology, professional training college or university preparatory course and who resides in Japan with "College student" visa status.

⁴³ JASSO, presentasjon EAIE 2013.

⁴⁴ Tsuruta 2013.

I 2011 tiltrakk Japan seg 3,5 prosent av alle internasjonale studenter innen høyere utdanning, dermed er Japan det åttende største mottakerlandet av internasjonale studenter. Som OECD bemerker i *Education at a Glance 2013*, er dette en eksepsjonelt stor andel gitt at undervisningsspråket i all hovedsak er japansk.⁴⁵ Japans andel av internasjonale studenter vokser imidlertid ikke, på tross av doubling i andel internasjonale studenter i OECD-land.⁴⁶

Japanske studenter er i svært liten grad mobile. I 2011 studerte 58 060 utenfor Japan, dette er under to prosent av totalt antall studenter innen høyere utdanning. Tallet for 2011 representerer en nedgang på 30 prosent fra det foreløpige toppåret, 2004. De mest populære enkeltlandene er USA (36,7 prosent), Kina (28,9 prosent) og Storbritannia (6,6 prosent).

Årsakene til at Japanske studenter er så lite mobile, er sammensatt. Japan har historisk sett vært et lukket land, først nå har det kommet sterke politiske signaler om at det er viktig og ønskelig at japanske studenter studerer i utlandet. Det har også vært få stipender tilgjengelig for japanske studenter som ønsker å studere i utlandet. I budsjettet for studentmobilitet for 2013–14 er bare 11 prosent satt av til utgående studenter, men andelen er økende.⁴⁷ Det er også en oppfatning at japanske studenter har vært fornøyd med å studere i Japan, og ikke sett behovet for å studere andre steder. Språk og internasjonal erfaring har heller ikke vært etterspurt av næringslivet. Tvert imot har nærings-/arbeidslivet vært oppfattet som et hinder for mobilitet, fordi personlige kontakter er viktig i Japan, og fordi det er et omfattende rekrutteringsregime som krever at studentene er i Japan siste året ved universitetet. Tradisjonelt har studenter brukt mye tid på jobbsøking siste år av studiene. Sentrale næringslivsaktører ser behovet for ansatte med internasjonal bakgrunn og tar til orde for å endre rekrutteringspraksis, noe som kan få en positiv effekt på mobilitetsstatistikken.

Oppsummert kan vi se at Japan har klart å tiltrekke seg mange internasjonale studenter, særlig fra nabolandene, på tross av at de så langt hovedsakelig har tilbudt undervisning på japansk. Både myndigheter og en rekke institusjoner satser offensivt på å øke antallet internasjonale studenter. Det ser ut til å være en erkjennelse i brede miljøer om at Japan virkelig trenger å internasjonaliseres for å øke kvaliteten på landets høyere utdanningsinstitusjoner. I tillegg vil mange, ikke minst private institusjoner, være avhengige av å rekruttere selvfinansierte studenter utenfra for å kunne fortsette å eksistere på grunn av den synkende nasjonale etterspørselen. Fra å legge ensidig vekt på innkomne studenter er det nå et tydelig politikkskifte der oppmerksomheten nå for alvor rettes mot å øke mobiliteten til japanske studenter. Studentmobilitet er uten tvil det største virkemiddelet innen internasjonalisering av utdanning i Japan. I det etterfølgende vil andre virkemidler bli omtalt.

4.3 Virkemidler for internasjonalisering

Japanske myndigheter har de seinere årene tatt flere initiativ som skal bidra til økt internasjonalisering. I 2009 initierte regjeringen programmet «Global 30» som hadde som målsetting å internasjonalisere universitetene. Opprinnelig skulle 30 av de beste universitetene få ekstra midler til å internasjonalisere, det vil si etablere studieprogrammer på engelsk og legge bedre til rette for utenlandsstu-

⁴⁵ OECD 2013.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

denter (bolig, sosialisering, osv.). I 2009 ble 13 universiteter plukket ut, og disse fikk finansiering i en femårsperiode. Disse er:

Tabell 2 Global 30 institusjonene 2009–2013

Institusjon	Offentlig/Privat
Doshisha University	Privat
Keio University	Privat
Kyoto University	Offentlig
Kyushu University	Offentlig
Meiji University	Privat
Nagoya University	Offentlig
Osaka University	Offentlig
Ritsumeikan University	Privat
Sophia University	Privat
Tohoku University	Offentlig
University of Tokyo	Offentlig
University of Tsukuba	Offentlig
Waseda University	Privat

Dette initiativet videreføres nå som Global 30 plus, og det er tildelt midler til 44 institusjoner for perioden 2012–17. Elleve institusjoner får støtte til omfattende tiltak for hele universitetet (opptil 15 mill. NOK per år), mens 33 institusjoner har fått midler til tiltak ved enkelte fakultet (opptil 8 mill. NOK per år).

Et annet initiativ fra 2010 er *Re-inventing Japan*, der CAMPUS Asia er et av virkemidlene. De tre store utdanningsaktørene i regionen, Kina, Japan og Korea, har tatt initiativ til å harmonisere sine høyere utdanningssystem, inspirert av Bologna-prosessen i Europa. Målsettingen er å finne felles løsninger for overføring av studiepoeng, utvekslingsprogrammer og kvalitetskontroll av utdanningsinstitusjoner.⁴⁸ Myndighetene har møttes på høyt nivå ved flere anledninger, i tillegg til at det har vært lyst ut midler til samarbeidsprosjekter i hvert land. I Japan har The Japan Society for the Promotion of Science (JSPS) tildelt midler til ti femårige prosjekter. Hensikten er at flere tilsvarende samarbeidsprosjekter kommer etter. Det ser ikke ut som om arbeidet med å få til et felles studiepoengsystem har kommet særlig langt.

Japan har hatt en restriktiv holdning til utenlandske institusjoner som ønsker å etablere seg i Japan. Først i 2004 ble det gjort juridiske endringer som gjør det mer interessant for utenlandske institusjoner å etablere seg i Japan. Det amerikanske institusjonen Temple University etablerte seg som første utenlandske institusjon i Japan i 1982, og fikk først i 2005 full akkreditering. Totalt tre andre utenlandske institusjoner har full akkreditering.⁴⁹ Japan har heller ikke etablert læresteder i utlandet, men de siste ti årene har det vært en kraftig økning i universiteter som har etablert kontorer i utlandet. En undersøkelse foretatt av JSPS i 2007 viste at nasjonale universiteter begrunner slike internasjonale

⁴⁸ The Chronicle of Higher Education 2013.

⁴⁹ British Council 2013.

satsinger i styrking av forskningssamarbeid, mens private tenderer til å begrunne satsingen i et mål om å støtte utdanningsaktiviteter.⁵⁰

4.4 Institusjonelle rammebetingelser

Befolkningsnedgang gjør at utdanningsinstitusjonene i Japan vil måtte kjempe om studentene, og rekruttering av selvfinansierte studenter fra andre land er en nærliggende overlevelsesstrategi for en del universiteter. Imidlertid synes det også klart at universitetsledere i økende grad ser på internasjonalisering som viktig i seg selv og som et mål til å øke kvaliteten og relevansen i utdanningen.

Et av hindrene som trekkes frem for studentutveksling, er Japans særegne semesterinndeling, som går fra april til mars. Denne semesterinndelingen vanskeliggjør utveksling av studenter begge veier, særlig er det utfordrende å finne gode løsninger for vårsemesteret. Institusjonene kan selv bestemme hvilken semesterordning de vil ha, men oppstart i april har lange tradisjoner, og skoleåret, budsjettår og rekruttering av nye arbeidstakere følger samme kalenderinndeling. Universitetet i Tokyo tok initiativ til å endre dette, men besluttet sommeren 2013 likevel å fortsette som før. Imidlertid er det fortsatt sterke politiske signaler om en ønsket endring på dette området, og den japanske næringslivsorganisasjonen (*Keidanren*) uttrykker ikke bare støtte til regjeringens internasjonaliseringsstrategier, men ser også behov for å gjennomføre endringer i egen sektor. Blant annet arbeider de nå for å få bedrifter til å rekruttere nye medarbeidere hele året, ikke bare i april, noe som vil fjerne et viktig hinder for utenlandsstudier.⁵¹

Institusjonene står fritt til å inngå samarbeidsavtaler med utdanningsinstitusjoner i utlandet som inkluderer godkjenning av studiepoeng. Institusjonene legger også opp eget pensum og kurstilbud. Myndighetene oppfordrer til å samarbeide med utenlandske institusjoner om fellesgrader, selv om sistnevnte i betydning av et felles vitnemål foreløpig ikke er tillatt i Japan. Omfanget av denne typen utdanningssamarbeid er det vanskelig å få et totalt bilde av, men det er en rekke eksempler på doble grader ved japanske institusjoner.

⁵⁰ JSPS 2007.

⁵¹ The Japan Times 2013. Global 30 Universities, Monday September 2, 2013.

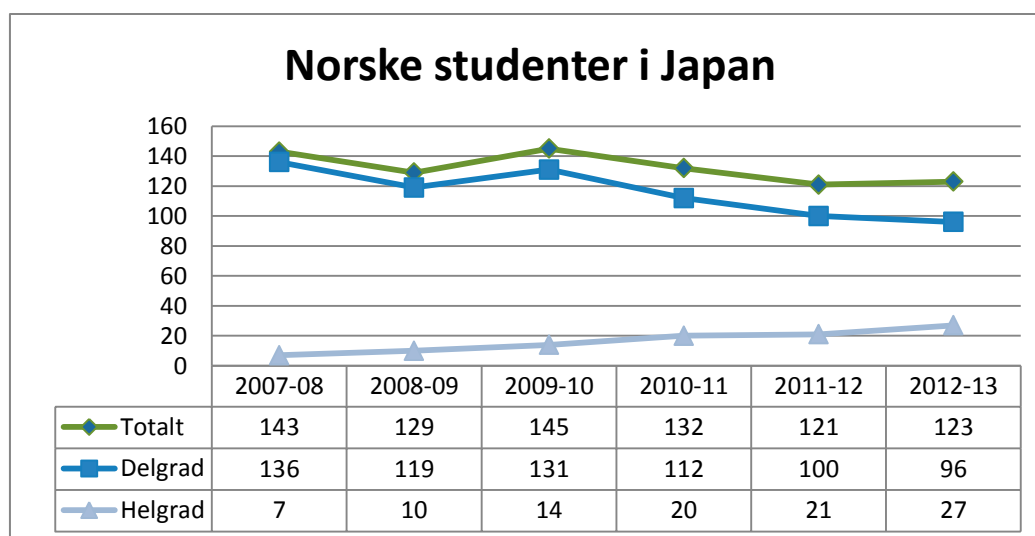
5 Utdanningssamarbeid med Norge – status og muligheter

5.1 Status

Det er per i dag lite utdanningssamarbeid mellom Norge og Japan, ut over det samarbeidet som drives av språk- og kulturmiljøene ved UIB, UiO, NHH og NTNU. Universitetet i Oslo har definert Japan som ett av seks satsingsland,⁵² og flere norske institusjoner har samarbeidsavtaler med institusjoner i Japan, uten at det er innhentet noen fullstendig oversikt over disse.

I 2012/13 var det totalt 123 norske studenter som studerte i Japan med støtte fra Lånekassen, og antall japanske studenter i Norge var noe lavere (101). De fleste utreisende delgradsstudentene er knyttet til språk- og kulturstudier (61 prosent), mens om lag 27 prosent studerte økonomi/jus, og bare 11 prosent studerte teknologiske fag. Over 70 prosent av de japanske studentene som kommer til Norge, studerer ved UiO og UiB. Om lag halvparten av de japanske studentene studerer humaniora og samfunnsfag, og om lag 10 prosent studerer henholdsvis utøvende musikk og økonomi. Antallet japanske studenter i Norge har vært økende, fra 29 personer våren 2004 til 101 våren 2013, mens antall norske studenter i Japan ser ut til å være noe synkende totalt sett (antall studenter på helgrad går noe opp, men her er tallene små), se figur 1.

Figur 1 Norske studenter i Japan

Kilde: Lånekassen og DBH.

Norske studenter som er på utvekslingsopphold i Japan gjennom en institusjonell avtale, vil normalt tilfeller slippe å betale skolepenger. De kan benytte seg av låne- og stipendmulighetene i Lånekassen, og fra 2013 gir Lånekassen også støtte til første år på bachelor ved utvalgte universiteter i Japan. I tillegg kan norske studenter søke på ulike stipendprogrammer som er tilgjengelige for utenlandske studenter i Japan.⁵³ Noen norske institusjoner bidrar også med stipender til egne studenter. Japanske studenter som vil til Norge, kan på tilsvarende måte benytte stipender som er tilgjengelige fra Japan. Videre er Stipendprogrammet for studier i nordområdene 2010–13 nylig åpnet for studenter fra Japan som vil ta et utvekslingsopphold ved en nordnorsk institusjon.

⁵² UiO 2012.

⁵³ Se oversikt www.jasso.no.

Til denne rapporten har vi ikke systematisk hentet inn erfaringer fra norske studenter som har vært i Japan, eller for Japanske studenter som har studert i Norge, det er noe som bør vurderes å gjøres seinere for å bedre grunnlaget for å øke studentmobiliteten. Noen av de inntrykkene vi har fått, er at norske studenter ofte er godt fornøyde med oppholdet i Japan, men at kurstilbudet på engelsk er begrenset. Studiehverdagen i Japan oppleves gjennomgående som mindre fleksibel enn i Norge, med obligatorisk oppmøte og flere innleveringer enn her.

Det meste av mobiliteten ser ut til å foregå gjennom institusjonelle avtaler, noe som er i tråd med institusjonelle strategier fra begge parter. Norske universiteter har avtaler med både private og offentlige institusjoner i Japan, flere har blant annet avtale med Akita University, der all undervisningen foregår på engelsk. NTNU har en avtale på fakultetsnivå med University of Tokyo. Kilder vi har vært i kontakt med, viser til at det er enklere å arrangere studentutveksling fra Japan til Norge på master- eller ph.d.-nivå. Utveksling på bachelornivå vanskeligjøres av regler for konvertering av studiepoeng, som harmoniserer dårlig med det norske systemet. Grunner til dette er at japanske studenter på *graduate level* ofte har færre kurs, og dermed kan det være enklere å gjennomføre en utveksling. I tillegg har eldre studenter gjerne mer trening i engelsk.

Vi er ikke kjent med at det er felles kurs eller doble grader på trappene mellom Norge og Japan.

5.2 Mulighetsrom

Avslutningsvis vil vi peke på mulighet for økt utdanningssamarbeid med Japan. Forskningsrådets *landpolicy* vil peke på muligheter innen forskning.⁵⁴

SIUs gjennomgang av hvordan noen andre land (Danmark, Finland, Sverige, Nederland og Tyskland) samarbeider med BRIKS og Japan,⁵⁵ viste at disse landene satser lite på utdanningssamarbeid med Japan. Årsaken ser ut til å være at disse landene har rekruttering av studenter som rasjonale for sin satsing, og dermed blir Japan mindre interessant ettersom befolkningen der er høyt utdannet og folketallet går ned. Imidlertid ser vi i de samme landene noen eksempler på at det eksisterer felles utlysninger av midler til (mindre) prosjektsamarbeid innen forskning og til dels utdanning,⁵⁶ samt enkelte eksempler på doble grader mellom institusjoner i disse landene og Japan.

I samarbeidet med Japan vil det være formålstjenlig å benytte den kultur- og språkkompetansen flere norske utdanningsinstitusjoner har. Tilsvarende kan nok også flere miljøer benytte seg av den samlede kompetansen til den norske ambassaden i Tokyo, Innovasjon Norge og den japanske ambassaden i Oslo.

Sammenheng mellom forskning og utdanning

Stortingsmelding 14 (2008–09) om internasjonalisering av utdanning understreker behovet for en bedre kobling mellom internasjonalt utdannings- og forskningssamarbeid, og har ført til flere nasjonale samarbeidsprogrammer for utdanningssamarbeid som vektlegger denne koblingen. Denne koblingen nevnes også i mange av de norske institusjonenes strategidokumenter.⁵⁷ Forskningsrådets

⁵⁴ Forventes offentliggjort i april 2014.

⁵⁵ SIU 2013.

⁵⁶ Som for eksempel *Joint Japan-Sweden Research Collaboration*, <http://www.stint.se/se/nyheter/var/newsID/394>

⁵⁷ SIU 2013 b.

landpolicy for Japan⁵⁸ omtaler en del av det forskningssamarbeidet som eksisterer mellom Norge og Japan. Siden det definitivt er gode, og til dels langvarige, samarbeidsrelasjoner mellom forskere i Japan og Norge, kan det være hensiktsmessig å ta utgangspunkt i disse relasjonene for å stimulere til økt utdanningssamarbeid.

Innføringen av UTFORSK-programmet, som skal koble forskning og utdanning gjennom institusjonelle partnerskap, er et tiltak som kan bidra til å øke utdanningssamarbeidet med Japan. Det nye Nordområdeprogrammet vil også gi muligheter for å knytte utdanningssamarbeid til eksisterende forsknings-samarbeid innen nordområderelevante temaer.

Institusjonelle samarbeidsprosjekter som muliggjøres gjennom denne typen programmer, kan benyttes til å formalisere samarbeid innen studentutveksling og andre former for utdanningssamarbeid. Disse programmene gir muligheter for kortvarig mobilitet, og også for praksismobilitet. Kortvarig mobilitet som gir studentene en eksponering for et annet land, dets kultur, utdannings- og forskningssystem og så videre, kan erfaringsmessig føre til økt mobilitet på lengre sikt. Hvis slike kortvarige mobilitetsopphold legges opp på en strategisk og god måte, kan de gi den enkelte student økt motivasjon til å gjennomføre et lengre studium i et annet land.

Skal Norge lykkes i å øke antallet japanske studenter i Norge, er det grunn til å tro at både kortvarige utvekslingsprogram og god tilgang til engelskkurs er elementer som må videreutvikles på norsk side. Styrking av ph.d-utdanningen er et satsingsområde i Japan og kan være et område som Norge og Japan kan samarbeide innen. UTFORSK og Nordområdeprogrammet gir begge muligheter til dette gjennom utvikling av felles kurs, felles veiledning av kandidater og så videre.

Norske institusjoner som ønsker utvidet utdanningssamarbeid med Japan, bør vurdere å inngå avtaler med institusjoner som er i fronten når det gjelder internasjonalisering, der tilbudet av kurs på engelsk er raskt økende og mottaksapparatet for utenlandske studenter er godt utviklet. De institusjonene som deltar i *global plus*-programmet kan være relevante her.

Det er som nevnt imperativt for Japan å få kvinner ut i arbeidslivet generelt, og å øke andelen kvinner i academia spesielt. Norge har erfaringer og satsinger, blant annet gjennom *KIF – Kjønnsbalanse i forskning*, som kan tas med i samarbeidet med Japan.

Kobling til næringslivet

Japan er svært opptatt av å få til et bedre samarbeid mellom næringsliv, academia og myndigheter, og er et område Norge og Japan eventuelt kan samarbeide innen. Flere norske aktører (NTNU, UiO, UiB og SINTEF) har i en årrekke samarbeidet om bærekraftig utvikling med aktører i Japan gjennom *Kyoto International Forum for Environment and Energy (KIFEE)*, inspirert av Kyoto-protokollen. Dette er et eksempel på at det kan være hensiktsmessig at flere norske aktører samarbeider internasjonalt, og der også næringslivet er koblet på. Denne modellen kan man se for seg anvendt på andre fagområder og videreutviklet til også å omfatte samarbeid om høyere utdanning (forskning har vært vektlagt i KIFEE-samarbeidet så langt).

⁵⁸ Se note 54 over.

6 Appendiks: Kilder

Sentrale dokumenter

Government of Japan 2013. Basic Policy for Economic and Fiscal Management and Reform – Summary (Provisional translation).

MEXT 2013: The Second Basic plan for the promotion of Education.

MEXT 2011. The 4 th Science and Technology Basic Plan of Japan. Tentative translation.

Litteratur, rapporter, osv.

British Council 2013. Country Brief. Japan 2013. www.britishcouncil.org/educationintelligence

Erawatch 2012. Country Report 2012: JAPAN.

European Commision 2013. She figures. Gender in research and Innovation.

Jones, R.S. 2011, Education Reform in Japan, OECD Economics Department Working Papaers, No.888, OECD Publishing.

MEXT 2012. Higher Education in Japan. Higher Education Bureau, Ministry of Education, Culture, Sport, Science and Technology.

MEXT 2013. Comprehensive Science, Technology and Innovation Strategy, preliminary translation 7 June 2013, lastet ned fra Internett 14.10.13.

Miki, Horie. 2002. The internationalization of higher education in Japan in the 1990s: A reconsideration. Higher Education 43: 65-84.

NISTEP 2012. Japanese Science and Technology. Indicators 2011. Research Unit for Science and Technology Analysis and Indicators. National Institute for Science and Technology Policy, MEXT.

OECD 2009: OECD Reviews of Tertiary Education.

OECD 2012:. Policies for a revitalization of Japan.

OECD 2013: Education at a Glance 2013. OECD indicators.

Research Council of Norway (forthcoming): Japan Country Policy

SIU 2013: Kunnskapssamarbeid med BRIKS-landene og Japan. Nasjonale mål, prioriteringer og virkemidler i Danmark, Finland, Nederland, Sverige og Tyskland. Senter for internasjonalisering av utdanning 2013.

SIU 2013b. Internasjonal profil? Strategier for internasjonalisering ved norske universiteter og høyskoler. SIU-rapport 3/2013.

Tsuruta, Yoko. 2006. Transnational higher education in Japan. *Transnational Higher Education in Asia and the Pacific Region* 10: 59-91.

Tsuruta, Yoko 2013. The knowledge society and the internationalization of Japanese higher education *Asia Pacific Journal of Education*, 33:2, 140-155, DOI: 10.1080/02188791.2013.780674

Vaage, Gøran 2004. Teknologi, innovasjon og utdanning i Japan. Universitetet i Bergen. Ikke publisert.

Yonezawa, Akiyoshi and Terri Kim 2008. The Future of Higher Education in the Context of a Shrinking Student Population: Policy Challenges for Japan and Korea, in OECD, *Higher Education to 2030*, Volume 1, Demography, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264040663-8-en>

Nettressurser

JSPS: Innovative models for promoting the Internationalization of Japanese Universities (Interim Report). Japan Society for the promotion of Science. 2007. Lastet ned 13.11.2013.

Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology. <http://www.mext.go.jp/english/>

NIAD. National Institution for Academic Degrees and University Evaluation.
http://www.niad.ac.jp/english/news/1225851_1818.html

Times Higher Education World University Ranking 2013:
<http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2013-14/world-ranking>

The Chronicle of Higher Education, April 4 2010: <http://chronicle.com/article/Campus-Asia-Project-Will-/65177/>

The Japan Times 2013. Global 30 Universities, Monday September 2, 2013.

